

Radikální levice ve slovenské politice

Komunistická strana a Sdružení dělníků Slovenska

LUBOMÍR KOPEČEK

Slovenský stranický systém prošel během posledního desetiletí rozsáhlými a často překvapivými změnami. Velmi zajímavý byl v tomto ohledu vývoj na levém okraji stranického spektra. Postupně se tu vytvořilo několik politických stran, které lze hodnotit jako radikálně levicové. Následující článek se zaměřuje na analýzu a hodnocení významu dvou nejdůležitějších – Komunistické strany Slovenska (KSS) a Sdružení dělníků Slovenska (ZRS). Počátky obou jsou (byť odlišným způsobem a v různé míře) svázány s transformací slovenské komunistické strany. Ta byla na Slovensku do roku 1989 pod oficiálním názvem Komunistická strana Slovenska odnoží vládnoucí Komunistické strany Československa (KSČ). Po roce 1989 ovšem prošla rozsáhlou proměnou směrem k sociálnědemokratickému typu subjektu a dnes je možno říci (přes určité pochybnosti o úspěšnosti a ukončenosti této transformace), že v žádném případě nejde o politickou stranu, která by se dala označit za extremistickou. Přívrženci obou subjektů, o kterých bude v následujícím textu řeč, se z důvodu nesouhlasu s její politikou od ní odloučili a zvolili si samostatnou cestu svého dalšího působení. Nestabilizované podmínky slovenského politického systému přitom jednomu z nich – ZRS – umožnily hrát neobvyklou roli. V této souvislosti se ukázalo velmi pozoruhodné řešení problematiky jeho koaličního a vyděračského potenciálu.

Tato stať se záměrně nesnaží o podobnou strukturaci textu u obou zkoumaných politických stran. Důvodem je nejenom různá bohatost jejich politické historie a plodnost jejich programotvorby, ale především různost role, kterou ve slovenském politickém systému 90. let hrály.

1. Situace ve slovenské komunistické straně na konci 80. a na začátku 90. let

Pro pochopení příčin zrodu dnešní KSS je zapotřebí začít na konci existence komunistického režimu. Ihned po listopadu 1989 se do čela slovenské komunistické strany dostává skupina pragmatických reformně naladěných politiků. Nejvýznamnější úlohu z nich sehráli pozdější předseda a místopředseda strany Peter Weiss a Pavol Kanis.¹ Už v prosinci 1989 se vyměnilo vedení strany, přičemž Weiss s Kanisem se stali hlavními protagonisty její reformy.² Jejich úsilí tehdy směřovalo k několika cílům. Především to bylo zabránění zákazu strany, což tehdy reálně hrozilo. Dále se snažili uvolnit závislost slovenské komunistické strany na pražském centru a vyvést ji z politické izolace, do níž se dostala. To všechno dohromady přispělo k akceptaci nutnosti změny programu a personálního složení strany. Vedení strany přitom mělo svou roli usnadněnou v tom, že na rozdíl od situace v Čechách nebyla slovenská komunistická strana tak silně postižena čistkami po roce 1968. Proto se v ní nacházelo mnohem více reformně naladěných

lidí. Zatímco v Čechách a na Moravě bylo v rámci stranických čistek vyloučeno během roku 1970 23% členů, na Slovensku to bylo „jen“ 17,5%.³ Ještě více rozdíl mezi oběma částmi republiky vynikne při srovnání celkového úbytku členů strany od ledna 1968 do října 1970. Zatímco v české části republiky se jejich počet snížil o téměř 31%, ve slovenské to bylo pouze o necelých 16%.⁴

Vedení KSS rychle akceptovalo změny v politickém systému po listopadu 1989. Od sjezdu v říjnu 1990 pak strana vystupovala pod novým názvem Komunistická strana Slovenska – Strana demokratické levice. Na sjezdu v lednu 1991 potom strana definitivně změnila název na Stranu demokratické levice (SDL) a zároveň se distancovala od minulosti a označila se za novou levicovou politickou stranu. (Toto distancování se od minulosti ovšem neznamenovalo, že by se strana vzdala velké části majetku nyní už bývalé KSS.) Současně byla zahájena přeregistrace členů strany, v důsledku čehož na konci roku 1991 měla SDL „jen“ 47 tisíc členů z více jak 440 tisíc, jež měla KSS před listopadem 1989 (velká část členstva ovšem opustila stranu ještě před přeregistrováním). V prosinci 1991 se sešel první oficiální sjezd nové strany, který přijal nové programové dokumenty a ukončil existenci společné federace s českými komunisty, kteří se ukázali jako nereformovatelní a proto pro SDL jako spojenec do budoucna neperspektivní.

2. „Obrozená“ Komunistická strana Slovenska

Poměrně rychlá reforma strany vyvolala nesouhlas části členské základny, která neakceptovala vývoj politického směřování strany. Už po parlamentních volbách v roce 1990 začala působit ve straně platforma „Komunistické obnovy KSS“, která odmítala „sociálnědemokratizaci“ strany. Platforma odmítala změnu názvu strany, hlásila se „k dosaženým pozitivům budování socialismu umožněným únorem 1948“. Rovněž tak se stavěla proti „zatlačování marxisticko-leninských proudů ve straně do pozadí“. Ve vyhlášení ze září 1991 se mimo jiné píše, že platforma bude usilovat o to, aby se „rozhodující silou v politice a ekonomice nestala moc kapitálu, především zahraničního, aby nevznikaly takové vlastnické vztahy, které by umožňovaly vykořisťování“.⁵ Fakticky tak žádala zabetonování strany na pozicích zastávaných před listopadem 1989. Na fakt, že Weissovo vedení přistoupilo k vylučování zvláště zkompromitovaných členů, platforma reagovala ostře odmítavě.⁶

Po sjezdu v lednu 1991, kde se ukázala převaha reformátorů a bylo jasné, že nastartovaný vývoj ve straně už nepůjde zvrátit, se začaly ustavovat z členů platformy přípravné výbory dvou nových komunistických stran. 23. a 24. února 1991 se v Kováčové (okres Zvolen) sešli zástupci přípravných výborů strany, jež přijala název Komunistická strana Slovenska '91 (KSS '91). Zaregistrovaná byla 6. března 1991. V téže době se formuje i další subjekt, který si dal název Svaz komunistů Slovenska (zaregistrovaný byl 19. března 1991). Vedle těchto dvou konstituujících se komunistických stran se vytvořilo ještě několik dalších skupin, které ale byly co do počtu stoupenců zcela marginální (např. tzv. Iniciativní skupina marxistického a leninského názorového proudu KSČ na Slovensku).

Pro představu, jak se oba nové subjekty vymezovaly, lze ocitovat krátkou ukázkou z toho, jak se Svaz komunistů prezentoval při svém vzniku veřejnosti. Podle svého prohlášení byl politickou stranou, „která v souladu s vědeckým poznáním zohledňuje zásady učení Marxe, Engelse, Lenina a dalších teoretiků marxismu, které nebylo vývojem překonáno, vychází z historické

úlohy dělnické třídy a usiluje o budování sociálně spravedlivé, humanitní společnosti“. Strana se současně distancovala „od hrubých deformací komunistického hnutí“, současně však bylo podle ní „nemožné tvrdit, že období tzv. reálného socialismu nepřineslo mnohá pozitiva“.⁷

I když mezi KSS '91 a Svazem komunistů existovaly jisté názorové rozdíly (např. v otázce pohledu na J. V. Stalina), nebyly zásadního rázu. Obě komunistické strany se distancovaly od politiky SDL. Označovaly ji za „konzervativní levici neschopnou systémově kritizovat a zaměřenou na kosmetické úpravy chyb ve společnosti“.⁸ Podle odhadů ze začátku roku 1992 měly obě strany dohromady asi 20 tisíc členů, z nichž drtivá většina přišla z SDL. Postupně se u nich prosazovaly tendence ke vzájemné kooperaci. Do parlamentních voleb do slovenského parlamentu v červnu 1992 šli kandidáti KSS '91 na kandidátce Svazu komunistů. Do tehdejšího Federálního shromáždění to bylo naopak, tj. členové Svazu komunistů na kandidátce KSS '91. Obě strany se tak snažily vyhnout vyšší volební klauzuli pro volební koalici (pro samostatně kandidující strany byla 5%). Výsledek dosažený ve volbách byl ovšem nevalný. Ve volbách do slovenského parlamentu dosáhli komunisté pouze 0,76% hlasů. Prakticky stejně „uspěli“ na federální úrovni. Zůstali tak hluboko pod hranicí nutnou pro vstup do parlamentu. V porovnání s tím SDL dosáhla 14,7% hlasů (volby do slovenského parlamentu) a stala se druhou nejsilnější slovenskou politickou stranou.⁹

S vědomím minimální politické relevance a ve snaze posílit svůj vliv sáhly obě strany brzy po volbách ke sloučení. Symbolicky si vybraly datum, které pro ně (a pro celou slovenskou levici) mělo velký význam – 29. srpen – výroční den zahájení Slovenského národního povstání. Nová strana znovuvzkřísila starý tradiční název Komunistické strany Slovenska. Sloučení ale komunistům ke zvýšení jejich politické relevance nijak výrazně nepomohlo. Ani v parlamentních volbách v roce 1994 (získali 2,72%), ani v dalších v roce 1998 (2,79%) se nedostali do parlamentu.¹⁰ V zásadě obdobně se situace vyvíjela na komunální úrovni. V komunálních volbách v roce 1994 získala KSS 282 mandátů (0,8%) v obecních zastupitelstvech (výsledky obecních voleb v roce 1998 budou rozebrány v jiné souvislosti). Katastrofální výsledek – 0,5% hlasů – dosáhl kandidát KSS Juraj Lazarčík v I. kole prezidentských voleb na jaře 1999. Ve výzkumech veřejného mínění se KSS až na několik výjimečných výkyvů, kdy se dostala přes hranici 5%, trvale pohybovala v rozmezí 2 – 4% podpory.

Zabývat se podrobněji historií KSS v chronologickém pořadí od jejího vzniku do současnosti je nejenom značně nudné, ale v podstatě i zbytečné, protože k žádným převratným změnám v její politice v této době nedošlo. Sjezdy strany se s dvouletou periodicitou scházely, formálně odhlasovaly prohlášení kritizující vládní politiku a to byl asi jediný viditelný výsledek. Všimneme si proto jen některých selektivně vybraných aspektů týkajících se KSS. Během osmi let došlo k jedné změně na postu předsedy strany. Do roku 1998 byl předsedou strany Vladimír Ďaďo. Po neúspěchu ve volbách 1998 jej v prosinci 1998 vystřídal Jozef Ševc. Oba dva předsedové strany, stejně jako většina členů vedení KSS, nezastávali v předlistopadové éře nejvyšší posty, spíše to byli funkcionáři střední, případně nižší úrovně, ať už ve stranickém nebo ve státním aparátu. Typická je v tomto ohledu kariéra Ševce, který v 60. letech působil jako funkcionář v Československém svazu mládeže, potom na Městském výboru KSS v Bratislavě, aby se posléze těsně před listopadem 1989 stal nakrátko (řadovým) členem Ústředního výboru KSS. Za zaznamenání stojí i fakt, že většinu vedení KSS tvoří lidé bohatě vybavení akademickými tituly. (Například na kandidátce pro parlamentní volby 1998 měly více jak dvě desítky kandidátů titul RSDr.)

Zajímavý je postoj, který KSS zastávala vůči jednotlivým politickým subjektům a vládám, které se na Slovensku vystřídaly. Přestože v obecné rovině z pozice trvale opoziční mimoparlamentní strany kritizovala všechny politické strany, které se podílely během 90. let na vládě, lze v jejím přístupu vysledovat významné diference. K Mečiarovu Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) zaujímal komunisté značně „flexibilní“ přístup. V době, kdy bylo HZDS ve vládě, KSS sice kritizovala některé jeho kroky. Její kritika ale byla většinou značně mírná a nebylo výjimečné, že strana přímo vyslovila podporu politice HZDS. Například na konci roku 1993, kdy se tehdy vládní HZDS pro svou konfrontační politiku fakticky dostalo do politické izolace a rozhořel se naplno konflikt mezi premiérem Mečiarom a prezidentem Michalem Kováčem, postavil se tehdejší předseda Ďaďo spíše na Mečiarovu stranu. KSS v té době vysílala k HZDS signály o své podpoře. Třeba ústřední tajemník KSS Ladislav Jača prohlásil, že „HZDS je širokospektrální hnutí, ale jeho představitelé jsou levicově orientovaní“.¹¹ Po nástupu třetí Mečiarovy vlády k moci v lednu 1995 pro změnu předseda ÚV KSS Miroslav Zouzuľák ocenil úsilí této vlády o zapojení zaměstnanců do privatizace.¹² Podobně v téže době ústřední tajemník Jača zastával názor, že ekonomické a vojenské dohody podepsané s Ruskem pomohou slovenské ekonomice. Doslova řekl, že „je na čase, aby si Slovensko uvědomilo, že západ nemá zájem o seriózní obchody s námi“. (Ostatní parlamentní opozice smlouvy s Ruskem kritizovala z obavy před nebezpečím zvyšování závislosti na tomto státě.)

Zvláštní byl přístup KSS k nacionalistické Slovenské národní straně (SNS). Přestože obě strany vycházejí z odlišných ideových pozic a historických tradic (KSS se odvolává na tradici Slovenského národního povstání, jež SNS označuje za zradu na národě, podobně různý je přístup k éře po roce 1948), našly se otázky, na něž měly strany shodný názor (např. odmítání vstupu do NATO). Po zvolení nové předsedkyně SNS Anny Malíkové na podzim 1999 jí dokonce předseda Ševc poslal blahopřejný dopis. V něm oceňuje, že se jejím zvolením vytváří pro SNS širší prostor pro dialog. Ubezupečuje Malíkovou, že „KSS je přístupná dialogu a schopná sebereflexe“. Na závěr vyjadřuje přesvědčení, že „dozrála doba na (...) dialog i s KSS“.¹³

Přes opakované výzvy ke spolupráci adresované především SDL, se právě tato strana paradoxně stala terčem hlavní kritiky KSS. Komunisté obviňovali SDL ze „zrady“ zájmů dělnické třídy. Tvrdost útoků ve stranickém periodiku Úsvit byla taková, že převýšila kritiku zaměřenou vůči pravicovým stranám (Demokratické straně, Křesťanskodemokratickému hnutí a Demokratické unii), které deklaratorně KSS označovala za své největší protivníky. Ústřední tajemník Jača například o SDL na jaře 2000 prohlásil, že SDL „není levicovou stranou, protože se podílí na zbládnutí národa“.¹⁴ Jedním z výsledků tohoto přístupu KSS bylo to, že představitelé SDL (až na výjimky) omezili svoje styky s komunisty na minimum. Například místopředseda SDL Lubomír Fogaš, který se v roce 1996 zúčastnil sněmu KSS jako host, řekl novinářům pouze to, že o jeho účasti „rozhodlo předsednictvo SDL“.¹⁵

Struktura elektorátu komunistické strany vykazuje rovněž několik zajímavých charakteristik. Na prvním místě je třeba zmínit regionálnost podpory voličů, kdy procentuálně nejvyšší má strana na severovýchodním, východním a jihovýchodním Slovensku. Tady v některých okresech v parlamentních volbách v roce 1994 strana obdržela 5% (Lučenec, Rožňava) a někde i přes 7% hlasů (Humenné, Svidník). Parlamentní volby 1998 tuto regionálnost podpory potvrdily. V některých případech dokonce podpora vyskočila i nad hranici 10% (např. okres Medzilaborce). Hlavním důvodem tohoto nárůstu nebylo ani tak zvýšení podpory strany, jako mezitím provedená územněsprávní reforma, která zmenšila rozlohu některých „komunistických“ okresů

a zvýšila v nich koncentraci elektorátu KSS. Naopak velmi slabé výsledky má KSS na jihozápadním Slovensku a téměř nulové výsledky ve velkých městech (Bratislava, Košice). Tomu odpovídá i to, že strana má větší podporu na vesnicích a v malých městech.¹⁶ Jinak ji celkem logicky mnohem více volí lidé bez vyznání než věřící. Dále v jejím elektorátu převažují lidé se základním vzděláním.¹⁷ To je poměrně důležité zjištění, pokud si současně připomeneme fakt rozsáhlého akademického vzdělání většiny stranické elity KSS.

Dalším zajímavým údajem je, že KSS má velmi nízký poměr mezi počtem členů a počtem voličů. Podle údajů sekretariátu strany má KSS dnes asi 21 tisíc členů (tj. přibližně tolik jako v roce 1992). Pokud je tato cifra správná, jde o (na slovenské poměry) velmi slušnou členskou základnu. Přibližně tolik má i SDE, KDH má necelých 30 tisíc, SNS 6 tisíc atd. Na tento počet ale připadá jen 94 tisíc voličů (výsledky parlamentních voleb v roce 1998), což dává poměr členů ku počtu voličů asi 1 : 4,3 (podle výsledků voleb v roce 1994 by byl tento poměr zhruba stejný.) Nízký poměr počtu členů k voličům problematizuje možnost budoucí volební expanze strany. Vysoký počet členů je sice na jedné straně pro KSS výhodou, na druhé straně ale jejich struktura není příliš příznivá. Hrozí totiž riziko, že v důsledku přirozeného postupného zmenšování procenta vesnického obyvatelstva ve slovenské populaci se bude – pokud se nějakým zásadním způsobem nezmění současné podmínky – postupně zmenšovat i ten malý elektorát strany, jímž dnes strana disponuje. Voliči (i členové) jsou navíc lidé převážně staršího a středního věku, kterých bude postupně přirozenou cestou ubývat. Přestože tedy vykazoval absolutní počet hlasů odevzdaných pro komunisty při srovnání voleb 1994 a 1998 mírně rostoucí tendenci (volby 1992 se konaly v podmínkách, kdy se KSS teprve formovala, a proto je problematické zařazovat její volební výsledek do širšího srovnání), struktura voličů se nijak výrazně nezměnila, což velmi zpochybňuje šanci KSS do budoucna překročit 5% hranici nutnou pro vstup do parlamentu.¹⁸

2. 1. Ideová a programová orientace KSS

KSS se podle návrhu změn svých stanov, zveřejněných ve vnitrostranickém zpravodaji v lednu 2000, vymezuje jako strana „*marxisticko-leninská, nástupkyně KSČ a KSS na Slovensku navazující na pokrokové tradice národního, demokratického, dělnického a protifašistického hnutí*“. Označuje se dále za „*internacionální stranu budovanou na vědeckých principech*“. Mimořádně pozoruhodný je tu přitom posun, který tento text prodělal oproti původním stanovám. V těch totiž vypadal text trochu odlišně: „*KSS je stranou marxistickou, navazující na pokrokové tradice národního, demokratického, dělnického a protifašistického hnutí našeho lidu, bývalé KSČ a KSS, na učení Marxe, Engelse, Lenina a ostatních myslitelů lidstva, kteří se zabývali problémy sociálního humanismu – komunismu, demokracie a sociální spravedlnosti. Podporuje vytváření právního státu a odmítá jakýkoliv monopol politické moci*“. V důvodové zprávě k návrhu změn stanov se konstatuje, že v úpravách se zvýraznil marxisticko-leninský charakter strany a především to, že KSS je nástupkyně KSČ a KSS na Slovensku. To ovšem není úplně vysvětlení.

Zesílení důrazu na leninskou ideologii je výsledkem vnitřních tlaků ve straně, kdy pro řadu straníků nebyl dostatečný dosavadní důraz položený na Leninův odkaz. Odpověď na otázku po zvýšeném odvolávání se na kontinuitu s předlistopadovými KSČ a KSS je nutno hledat v majetkové oblasti. Komunistický majetek přešel na začátku 90. let na dvoučlennou federaci tvořenou KSČM a už transformující se SDE. Již tehdy existující dvě malé slovenské komunistické strany,

ze kterých se později vytvořila dnešní KSS, sice vznesly požadavek na členství v této federaci, ale neuspěly (i díky odporu dnešního předsedy KSČM Grebenička). Důsledkem bylo, že z majetku předlistopadové komunistické strany, po rozpadu federace SDE a KSČM, nezískali slovenští komunisté ani korunu, což brali a berou dodneška jako velkou křivdu. Nová formulace ve stanovách má (alespoň teoreticky) posílit jejich právní nároky.

Ve stanovách KSS je v článku 47 ještě jedna neobvyklá formulace opět se týkající majetku. Za závazky strany členové podle ní neručí svým majetkem, „*naopak majetek KSS je majetkem všech členů*“. Tato kouzelná věta silně evokuje éru před rokem 1989.

Při hodnocení programových dokumentů KSS zarazí jedna věc. Přes značný potenciál vzdělaných lidí strana od svého vzniku nepracovala komplexní podrobný program. Existuje pouze stručný program přijatý na I. sjezdu v květnu 1994 v Levicích a volební program z roku 1998, který ovšem nebyl programem v pravém slova smyslu, ale spíše volebním letákem. Třetím programovým dokumentem je potom text s dlouhým názvem „*Další rozvoj Slovenské republiky v smyslu programu Komunistické strany Slovenska – Slovensko bude patřit občanům*“, který přijal ÚV KSS v prosinci 1999. Důležité pro poznání názorů strany jsou proto rovněž veřejná prohlášení strany.

Programová východiska KSS jsou zcela jednoznačně postavena na negaci všech změn, které se po roce 1989 odehrály a na označování celého tohoto období za omyl. S tím souvisí i pohled na události listopadu 1989 a na tehdejší Gorbačovovo vedení Sovětského svazu. Například v prohlášení zveřejněném k desátému výročí listopadu 1989 se mimo jiné píše následující:

„*Události, které se odehrály před deseti lety, nebyly projevem revolučních změn v bývalé ČSSR, ale obrovským podvodem, který byl spáchaný na občanech naší země. Pod falešnými hesly o svobodě, demokracii, lidských právech, samozvaní „demokrati“ využili společenskou a politickou situaci uvnitř státu jakož i sled mezinárodních událostí a oklamali národ, aby ho současně zneužili na uskutečnění státního převratu. Listopadové události byly projevem revanše pravicových sil za neúspěch v roce 1948 a 1968. (...) Pod rouškou „globalizace“ USA a jeho spojenci v úsilí ovládnout svět využili „přestavbu“ v SSSR na rozložení socialistického společenství. Listopadové události byly logickým vyústěním jak domácích, tak zahraničněpolitických událostí. Historie posoudí jak samotnou činnost M. Gorbačova, jestli byla jeho zrada vědomá, anebo se nám osudovou stala jeho touha stát se novodobým mesiášem.*“¹⁹

S tímto hodnocením pak zcela souzní označení let 1948 – 1989 za nejméně úspěšnější období slovenských dějin.

I když se to nikde v programových dokumentech KSS přímo neuvádí, v projevech představitelů strany naprosto jasně zaznívá, že strana nechce vylepšovat současný politický systém, ale chce ho změnit.²⁰ Nechce se zúčastňovat na budování kapitalistické společnosti. Chce vybudovat socialistickou a sociálně spravedlivou společnost. O tom, jak by tato společnost měla vypadat, má však strana značně mlhavou představu. Zvláštní jazyk některých textů strany někdy vede čtenáře k pochybnostem, jestli spíše nečte dokument nějaké náboženské sekty. Stačí opět malá ukázka z vnitrostranického zpravodaje strany: „*Slovo pravdy dnes je nejcennější a nejpotřebnější. Úlohou komunistů je šířit s rozhodností slovo pravdy. Nedopusťme v útocích na Komunistické myšlenky v špinavých pomluvách z kterékoliv strany by ony byly, aby nás rozdělily, oslabily, naopak z toho zápasu musíme vyjít zocelení, aktivnější a rozhodnější*“.²¹ O tom, jaký charakter má mít komunistický zápas, hodně nasvědčuje ve zpravodaji použité oslovení „*milí spolubojovníci*“ (vedle obligátního soudruzi).

KSS si ovšem přece jen uvědomuje, že podmínky pro zahájení přechodu k socialismu zatím chybí, a proto si vytyčuje krátkodobější cíle.²² Stručně se je pokusím shrnout. V hospodářské oblasti chce KSS zabezpečit, aby se přírodní zdroje, rozhodující podniky (neuvádí které) a peněžní ústavy znovu vrátily do vlastnictví státu. Dále chce přehodnotit privatizaci a majetek, který byl přivlastněn podvodem, chce vrátit státu. Program dále předpokládá zavádění komplexní, centrálně řízené hospodářské politiky pro celé Slovensko.²³ Současně ovšem (a v podstatě v rozporu s předchozím) KSS bude podporovat malé a střední podnikání a bude pro ně vytvářet optimální podmínky. Komunisté také považují za potřebné zachovat družstevní velkovýrobu jako záruku prosperujícího zemědělství. Podle nich je to plně v souladu s celosvětovým trendem a družstevní velkovýroba (jak se píše v programu) „zdaleka nevyčerpala možnosti svého dalšího rozvoje“.²⁴ KSS chce vedle toho dotovat výrobu potravin tak, aby byly široce dostupné pro nejšířší vrstvy obyvatel. Ohledně účasti zahraničního kapitálu ve slovenské ekonomice program KSS říká, že přínosem je jen tehdy, „když znamená rozvoj konkrétního podniku, jeho modernizaci, zvýšení produktivity práce, mezd a zaměstnanosti“.²⁵ Tuto formulaci ovšem v mnoha článcích popírá stranické periodikum Úsvit, které se staví ke vstupu zahraničního kapitálu ostře negativně. Např. v čísle 25/26 z roku 1999 je dlouhý článek, jehož samotný název – „Transformace ekonomiky do područí mezinárodních monopolů“ – nenechává čtenáře na pochybách o pohledu strany na tuto otázku.²⁶

K hlavním cílům KSS v sociální oblasti patří odstranění nezaměstnanosti, právo na práci a na spravedlivou odměnu. Dále chce strana zabezpečit bezplatné školství, zdravotnictví, jistoty a životní podmínky pro mladou generaci a důstojný život ve stáří. Podrobnosti (až na výjimky jako je zajištění práce pro důchodce, pokud si to budou přát) komunisté nekonkretizují. Dále budou „podporovat občanskou solidaritu (...) a poukazovat na skutečnost, že sociální nespravedlnost a bída jsou výsledkem novodobé kapitalistické společnosti“.²⁷ V kulturní oblasti se KSS zasadí za odstranění zhoubné amerikanizace a vytvoří prostor pro svobodnou tvorbu umělců, přičemž ale odmítá „vydávání antikulturních braků, které negativně ovlivňují mladou generaci“.²⁸ Přesná konkretizace co je „antikulturní brak“ ovšem v programu opět chybí.

V programu strany naopak nechybí snaha zvýšit vliv KSS prostřednictvím úprav volebních pravidel. V nejnovějším programu z prosince 1999 zaznívá požadavek na „změnu volebního zákona tak, aby v parlamentu byly zastoupeny všechny politické strany a hnutí podle počtu získaných hlasů ve volbách“.²⁹ De facto tak KSS chce odstranit volební klauzuli. Snaží se tím „vyřešit“ problém s 5% hranicí pro vstup do parlamentu. Snaha vymanit se z faktického informačního bojkotu ve slovenských médiích, v němž se strana nachází, ji také přiměla k požadavku, aby „slovenský rozhlas, slovenská televize a ostatní informační prostředky důsledně a objektivně informovaly občany a zároveň umožnily přístup i **neparlamentním stranám** (zvýrazněno autorem), společenským a zájmovým organizacím i jednotlivým občanům bez rozdílu jejich politické příslušnosti vyjádřit své stanovisko“.³⁰

V bezpečnostní oblasti chce strana prosazovat opatření ke snížení kriminality, především v oblasti prevence. Vedle toho vznáší požadavek obnovy trestu smrti za zvláště závažné trestné činy. (Ve druhé polovině 90. let se členové strany aktivně angažovali v kampani za jeho obnovení.) V zahraničněpolitické oblasti se KSS rozhodně vyslovuje proti existenci Severoatlantické aliance a nesouhlasí se vstupem Slovenska do ní. Místo toho podporuje myšlenku neutrality Slovenska, „která by byla uznaná a garantovaná mezinárodními organizacemi“. Zajištění budoucnosti Evropy vidí v „oživení helsinského procesu v nových podmínkách“.³¹ Ve vztahu k Evropské

unii žádný z programových dokumentů nezaujímá jasné stanovisko. Pouze se v nich obecně konstatuje, že KSS nechce, aby se Slovensko stalo závislým na kterékoliv mocnosti. („Nesmí jít o ekonomickou anexi, ale o rovnoprávný vstup do integračních procesů“, říká se např. v programu z roku 1994). Tuto nejasnost do jisté míry znovu vyvrací stranické periodikum Úsvit, které se v článcích věnovaných EU k této organizaci staví jednoznačně negativně.

V programu KSS je také položen důraz na potřebu rozvíjet styky s komunistickými stranami států, které budují socialismus. KSS dokonce chce podporovat založení komunistické internacionály. V souladu s tím například udržuje KSS dobré vztahy se severokorejskými komunisty a vyjádřila lítost nad smrtí korejského vůdce Kim Ir Sena. (Vedle toho se současný předseda strany považuje za obdivovatele Fidela Castra.) Z českého pohledu jsou zajímavé velmi úzké kooperativní vztahy slovenských komunistů s Komunistickou stranou Čech a Moravy.

3. Historie dělnické strany – Sdružení dělníků Slovenska (ZRS)

Druhou politickou stranou, o které bude řeč v této stati, je ZRS. Spojitost ZRS s předlistopadovou komunistickou stranou se výrazně liší od KSS. ZRS se „oddělila“ od transformující se SDEL mnohem později než ortodoxní marxisticko-leninské skupiny, které obnovily komunistickou stranu. (Slovo oddělila je dáno do uvozovek proto, že o oddělení v pravém smyslu nešlo – viz níže.) Rozdíl byl i v personálním složení. Lidé, kteří ZRS vytvořili, z velké části vůbec nebyli členy předlistopadové komunistické strany nebo v ní působili jen jako řadoví členové. Funkcionářů předlistopadové KSS najdeme v ZRS relativně málo. Kdyby se sdružení posuzovalo jen podle sociálního složení členské základny a voličstva, plně by si (do parlamentních voleb 1994) zasloužilo označení „dělnická strana“ (viz dále).

Počátky ZRS souvisí rovněž s reformou SDEL. Po odchodu velké části členské základny většinu členstva SDEL tvořila inteligence (převážně humanitně, ne technicky orientovaná), která věřila v úspěšnost reformy strany. To samé platilo i pro vedení strany. Což bylo sice v rozporu s orientací strany, která se chtěla zaměřit na všechny vrstvy společnosti, ale nijak zásadně to v dané době nevadilo. SDEL měla trvale slušné preference, především díky kritice zvoleného způsobu transformace. Zisk téměř 15% hlasů v parlamentních volbách 1992 a postavení druhé nejsilnější slovenské politické strany potom jen dodaly váhu Weissovu kursu. Jednou z mála výjimek z „intelektuální“ SDEL byl poslanec Slovenské národní rady Ján Lupták (byl poslancem od voleb 1990), který do té doby pracoval jako zednický mistr. Do komunistické strany vstoupil v roce 1965. O čtyři roky později ho ovšem už jako funkcionáře na okresní úrovni vyloučili. Pozoruhodné je, že znovu přijat do strany byl už v roce 1988, tedy ještě v éře starého režimu.³²

Lupták svými značně neortodoxními názory baval své kolegy v parlamentu. Pro přiblížení jeho způsobu myšlení je možné ocitovat úryvek z dopisu, který adresoval tehdejšímu poslanci za KDH Petrovičovi, který spolu s dalšími poslanci Federálního shromáždění předložil v dubnu 1991 návrh zákona o období nesvobody. Lupták na úvod uvádí, že ani on sám s některými způsoby a činy komunistů nesouhlasil, a to dávno před sametovou revolucí, za což „mu zůstala v ruce lopata a zednická lžice“. „*Ted' pracujete (poslanec Petrovič – pozn. autora) ve vysoké politické funkci náměstka ředitele, za co pobíráte měsíční příjem vedle platu poslance Federálního shromáždění. Jsem přesvědčený, že vedle jiného Vás též zajímá osud několika tisíc pracovníků Pozemních staveb (tam Petrovič i Lupták do roku 1990 pracovali – pozn. autora),*

kterých zaměstnání a tím i mzdový příjem jsou ohroženi. (...) Dnes v čase rodící se demokracie určitě bez obav vystoupíte ve Federálním shromáždění a obhájíte respektive podáte podnětný návrh na řešení nelehké situace našich stavbařů", píše Lupták³³

Lupták se svou obhajobou dělníků ovšem příliš ohlasu na parlamentní půdě nenalezl a to ani mezi svými stranickými kolegy. Vedení strany ho přes neortodoxní názory dlouho považovalo za neškodného a navíc dodával straně dělnický imidž. Lupták ovšem nebyl spokojený a v říjnu 1991 na tiskové konferenci oficiálně vyzval dělníky k založení Sdružení dělníků Slovenska, které by nebylo politickou stranou, ale hájilo zájmy této sociální skupiny. Jeho výzvě se dostalo určité mediální pozornosti (především vlivný levicový deník Pravda) a díky vhodným podmínkám, vyvolaným negativními sociálními dopady ekonomické transformace, získala značný ohlas. Lupták, který cítil vhodnost okamžiku, proto sám přistoupil k založení ZRS (oficiálně bylo sdružení zaregistrováno 29. ledna 1992). Z dalších osob, které se při založení ZRS angažovaly, je nutno zmínit pozdějšího dlouholetého prvního místopředsedu Miroslava Kočnára.

Nově vzniklá formace působila zpočátku poněkud zvláštním dojmem. Nebyla klasickou politickou stranou, ale personálně byla provázána s SDE (nejenom v osobě předsedy Luptáka). Byla občanským sdružením, které hodlalo hájit zájmy dělníků, ale nechtěla přitom konkurovat odborovým organizacím (především nejsilnější z nich, Konfederaci odborových svazů na Slovensku).³⁴ Nutno ovšem podotknout, že v tehdejších podmínkách nebylo ZRS žádným výjimečným fenoménem, ale jednou z řady zájmových skupin, které se snažily v teprve tvořících se podmínkách politické soutěže získat vliv na politické rozhodování. ZRS nebyla ani první organizací, která se snažila reprezentovat zájmy dělníků. Pominu-li klasické odborové organizace, nejvíce se ZRS charakterem blížilo sdružení nazvané Fórum dělníků. Konkurenční charakter obou subjektů lze vysledovat i z emotivní reakce předsedy Fóra dělníků Františka Dugoviče na Luptákovu výzvu k založení ZRS. Podle něj Luptákovi nejde o dělníky, ale je jen loutkou v rukou těch, kteří ho vedou.³⁵ Fórum dělníků ale mělo tu smůlu, že se spojilo s tehdy se obnovujícími (a zkompromitovanými) slovenskými komunisty (viz výše), na jejichž kandidátkách šli jeho představitelé i do parlamentních voleb 1992. V této souvislosti je důležité, že Lupták byl sice poslancem SDE, ale ZRS budoval v podstatě nezávisle na této straně.

Je nutno ovšem připomenout, že mezi tehdejšími hodnoceními vzniku ZRS nebyl Dugovičův názor zcela ojedinělý. Teoreticky skutečně mohlo jít o pokus vedení SDE vytvořit dělnickou organizaci, skrze kterou by dělníci ventilovali své názory, ale jež by zůstala pod kontrolou SDE. Potvrzovat by to mohly kladné reakce u některých předních členů SDE na vznik sdružení. S odstupem času se ale zdá téměř jistá jiná varianta, a to, že skutečně šlo čistě o osobní Luptákovu iniciativu. Spory, které před vznikem ZRS Lupták měl s vedením SDE, jakož i spontánnost vzniku organizační struktury sdružení, by tomu alespoň nasvědčovaly. K tomu přistupuje i fakt, že SDE měla v té době velmi dobré vztahy s Konfederací odborových svazů a chyběla jí potřeba vytvářet si nějakou satelitní dělnickou organizaci.

Nárůst členstva ZRS byl lavinovitý. Už v květnu 1992, kdy se konal ustavující sněm sdružení, mělo přes 7 tisíc členů, v září potom přes 10 tisíc a v dubnu 1993 asi 11 tisíc. V roce 1995 už jako vládní politická strana potom dosáhlo zřejmě svého maximálního počtu 20 tisíc členů. Lupták a několik dalších představitelů ZRS se červnových parlamentních voleb 1992 účastnili na kandidátce SDE (Lupták se stal znovu poslancem). Ovšem vztahy mezi ZRS a SDE se zhoršovaly. Lupták, díky zázemí, které měl v ZRS, se mohl stále méně ohlížet na názory vedení SDE. Ta se navíc dostává do kvalitativně jiné situace, než v které se nacházela před volbami.

Z politické strany tlačené do izolace se stala druhou nevlivnější slovenskou politickou silou, před kterou se otevírala perspektiva relativně brzkého převzetí vládní odpovědnosti.³⁶ Z toho plynula i nutnost jistého zmírnění populistické rétoriky.

Na konci dubna 1993 se sešel druhý sněm ZRS, kde po velmi ostré diskusi nakonec převládla názor ponechat formu občanského sdružení a nevytvářet zatím politickou stranu. Ještě v září 1993 se Lupták v souladu s oficiální linií SDE vyslovil proti masovým dělnickým protestům zaměřeným proti obtížné sociální situaci. Současně ovšem otevřeně prohlásil (v souvislosti s úvahami o předčasných parlamentních volbách), že ZRS do nich půjde samostatně jako politická strana. Stále ale definitivně nevyloučil pokračování spolupráce s SDE.³⁷ Rozpory v pohledu na politickou situaci mezi Luptákem a vedením SDE ale narůstaly a vyvrcholily na přelomu let 1993/94 v souvislosti se spoluprací SDE s ostatní pravicovou opozicí. Lupták z SDE vystoupil. V únoru 1994 sněm ZRS rozhodl o transformaci sdružení na politickou stranu. Podle prohlášení, které na tomto sněmu bylo přijato, je ZRS jediný subjekt, který hájí zájmy dělníků. Sněm také rozhodl o účasti ZRS ve volbách (v březnu byla ZRS zaregistrována jako politická strana).

Důležité pro další vývoj bylo, že po pádu Mečiarovy vlády v březnu 1994 do nově ustavené Moravčíkovy vlády široké koalice vstoupila i SDE. Lupták ji následně obvinil ze zrady dělnických zájmů. ZRS se od podpory vlády distancovalo a ostře ji kritizovalo za kroky, které v krátkém období svého působení udělala v sociální oblasti. To se kladně odrazilo ve volební podpoře sdružení, především u skupiny protestních voličů. Ti se předtím koncentrovali u SDE, ale nyní se ztotožnili s Luptákovým chápáním spojení Weissovy strany s pravicí (KDH, DU) jako „zrady“.

ZRS sice vedlo už od podzimu 1993 určitá jednání nejenom se SDE, ale i se dvěma malými levicovými stranami – sociálními demokraty a Hnutím zemědělců o předvolební spolupráci (původně jen v komunálních volbách), nicméně rozhodnutí těchto dvou formací vytvořit společnou koalici se SDE vedlo Luptáka k rozhodnutí jít do parlamentních voleb samostatně. Ke zviditelnění ZRS na politické scéně přispěl i Luptákův nápad s referendem o podpoře přijetí zákona o prokazování finančních prostředků, které byly použity při privatizaci. Sdružení za tímto cílem rozběhlo už v prosinci 1993 rozsáhlou podpisovou akci k vypsání referenda o této otázce.³⁸

Přestože některé agentury pro výzkum veřejného mínění signalizovaly, že by se ZRS mohlo dostat do parlamentu, bylo ZRS v předčasných parlamentních volbách 1994 považováno za outsidersa. (Podle výzkumů agentury Focus byly v červnu 1994 preference ZRS 7,1%, v červenci 6,1% a v srpnu 8,3%. Vysoká byla i popularita Luptáka osobně. V srpnovém výzkumu Focusu se dostal dokonce na páté místo.) V parlamentních volbách potom dostalo ZRS 7,34% hlasů.³⁹ Tento výsledek, jak se shodla většina odborníků, byl dosažen především (byť nejen) na úkor SDE. Potvrzují to i analýzy složení jejího voličstva. Sdružení bodovalo zpravidla nejvíce v místech, kde SDE nejvíce ztratila. Vysvětlení tohoto faktu jsou přitom různá. Podle některých názorů výrazně přispěla k úspěchu ZRS chybná taktika SDE, která vytvořila několik měsíců před volbami už výše zmíněnou koalici s několika menšími stranami s nic neříkajícím názvem Společná volba. Společná volba dostala jen 10,4% hlasů, což ve srovnání s výsledkem SDE v roce 1992 (14,7%) bylo fiasko. (Podle některých slovenských komentátorů voleb řada potenciálních voličů SDE prostě šla po seznamu stran, a když nenašla svou zažitou značku, tak volila stranu, již si s SDE prostě spletla, a která náhodou měla „dělnický“ znějící název. Nicméně tato teorie je sama o sobě k vysvětlení volebních výsledků ZRS a Společné volby značně nedostačující.)

Autoři prvního pokusu o systematické zmapování slovenského systému politických stran Ján Lid'ák, Viera Koganová a Dušan Leška vidí příčiny v tom, že SDE nebyla schopna „vypracovat vlastní program řešení aktuálních společenských problémů (...) a v nesprávném postupu vedení SDE v posledních dvou letech, kdy prakticky přestalo komunikovat se svým voličským elektorátem“.⁴⁰ Toto vysvětlení ovšem časově příliš neobstojí při pohledu na vývoj voličských preferencí SDE od voleb 1992 do začátku roku 1994. Ty se trvale pohybovaly na hranici 15%. Naproti tomu lze souhlasit s jejich konstatováním, že u určité části voličů SDE mohl vzniknout dojem, že strana opouští levicový prostor.

Podle brněnského novináře Pavla Pečinky ZRS pomáhali při volbách francouzští trockisté, tzv. lamberovci. Ti měli především technicky (možná i finančně?) zabezpečit přípravu volební kampaně. Podle Pečinky se lamertovci snažili ZRS i ideově ovlivnit, což ovšem skončilo neúspěchem.⁴¹ Rozsáhlé mezinárodní kontakty ZRS na různé ultralevicové organizace jsou obecně známé. (Ukázkovým příkladem může sloužit Celosvětová konference dělnických stran a organizací práce, kterou ZRS pořádalo v březnu 1995 v Banské Bystrici.) Ve volebním výsledku ZRS se tak patrně odrazil i faktor pomoci ze zahraničí, byť rozhodující váhu nepochybně neměl.

Volební úspěch ZRS podle mého názoru byl dán kombinací více faktorů. Seřazeny podle důležitosti vypadají následovně:

1. schopnost ZRS (a především předsedy Luptáka) využít nedostatečného populismu SDE a přitáhnout početnou skupinu nespokojených protestních voličů
2. vstup SDE do vlády s pravicovými stranami několik měsíců před volbami
3. chybné rozhodnutí SDE o vytvoření volební koalice s menšími stranami
4. technická pomoc poskytnutá ZRS ze zahraničí

Jak je vidět, většina výše uvedených faktorů má úzkou souvislost s jednáním SDE. Další možné vlivy jako např. nepřipravenost programu ZRS (viz podrobněji dále) větší význam podle mého mínění neměly.

Sociální struktura voličů do jisté míry opravňuje nazývat ZRS „dělnickou“ stranou. Nejvíce voličů sdružení bylo totiž z kategorie vyučený, potom se základním vzděláním a nejméně s vysokoškolským vzděláním. Co se týká sociálního zařazení, nejvíce hlasů získalo od dělníků a nezaměstnaných a nejméně od podnikatelů, studentů a vědců.⁴² Charakteristická pro ZRS tak byla silná vazba na málo vzdělané voliče převážně dělnických profesí. Co se týká velikosti sídla, ZRS mírně nadprůměrně podporovali obyvatelé menších obcí, ale dobrých výsledků dosáhla i v některých velkých městech (Banská Bystrica, Prešov, Košice). S tím souvisí i faktor regionálnosti podpory ZRS. Voličská základna ZRS se koncentrovala především na východním a středním Slovensku.⁴³

3. 2. ZRS ve vládě (1994 – 1998)

Historie participace ZRS na vládní moci po parlamentních volbách 1994 je kapitolou nesmírně zajímavou. Šlo by napsat objemnou monografii o činech a výrociích poslanců a ministrů za ZRS, stejně jako o četných korupčních kauzách, kterými se politici této strany „proslavili“. Těmto zajímavým, ale z hlediska tématu této stati méně důležitým faktům, bude věnována pozornost rovněž, ovšem pouze jako doplnění popisu vnitřního vývoje ZRS.

Výsledkem parlamentních voleb 1994 byl určitý politický pat, kdy antimečiarovsky orientované politické strany nedokázaly získat dostatek poslaneckých mandátů, aby mohly vytvořit vládu podporovanou parlamentní většinou. Totéž se ovšem nepodařilo ani Mečiarovu HZDS, kterému by ani spojenectví se SNS nezajistilo dostatek hlasů k parlamentní většině. Pověstným jazyčkem na vahách se v této situaci stalo 13 poslanců ZRS. Představa Luptáka před i těsně po volbách byla taková, že ZRS zůstane v opozici a bude kritizovat případné „antidělnické“ vládní kroky. ZRS nemělo připravený žádný alternativní koncept a už vůbec nepočítalo s účastí na výkonné moci. V situaci, která nastala, se ale dostalo pod silný tlak, aby vstoupilo do vlády. ZRS, po rozsáhlé a značně bouřlivé vnitrostranické diskusi, na to reagovalo předložením souboru požadavků všem parlamentním politickým stranám, za jejichž splnění vyjádřilo ochotu podpořit novou vládu. Tyto požadavky do značné míry neodrážejí jen míru populismu strany, ale především nepřipravenost jejího vedení k politickému vyjednávání a vysoký stupeň politické naivity. Jen namátkou lze uvést některé z nich. ZRS např. požadovalo (bez nějaké bližší konkretizace): prosadit a zabezpečit, aby dělníci a ostatní pracující měli podíl na majetku, který 40 let vytvářeli; zrušit všechny společnosti s ručením omezeným, založených na bázi státních podniků; spravedlivě zvýšit ceny produktů prvovýroby v zemědělství; veřejně deklarovat vztah dané politické strany k dělníkům a ZRS; poslaneckého mandátu se měli vzdát ti poslanci, kteří veřejně ponižovali dělníky; okamžitě měl být přijat zákon o navrácení tzv. dělnických domů ZRS atd.⁴⁴

Přes tyto zvláštní požadavky HZDS vyvinulo tlak, kterému předáci ZRS rychle podlehli. Při prvním zasedání nového parlamentu z 3. na 4. listopad 1994 podpořili (často protiústavní návrhy) HZDS a SNS a plně se zapojili do rozdělování funkcí na nejvyšších úrovních veřejné moci. Souhlasili také se svou plnou účastí v nové Mečiarově vládě. Lákadlo získání přístupu k vládní moci se tak ukázalo větší než předvolební předsevzetí. Tímto rozhodnutím ovšem, jak trefně konstatuje slovenský novinář Marián Leška, „jejich politické sebezapření dosáhlo kvality sebeopření“.⁴⁵

Během svého působení ve vládní koalici podporovali „dělníci“ většinu vládních kroků, přestože často byly v přímém rozporu s jejich původním programem (např. při přijímání státního rozpočtu na rok 1995 nepodpořili poslanci ZRS zvýšení minimální mzdy, ministerstvo privatizace, v jehož čele stál zástupce strany, přijímalo rozhodnutí, která zcela ignorovala volební závazek na privatizaci ve prospěch zaměstnanců atd.). ZRS se politicky dostalo zcela do vleku HZDS a spolu s ním se aktivně spolupodílelo na čtyřletém období, během něhož se slovenská společnost mimořádně polarizovala a Slovensko se dostalo v zahraničněpolitické oblasti do izolace. (Pouze jednou v létě 1996 v době vládní krize ZRS projevilo jistou „neposlušnost“ vůči HZDS, nicméně šlo o přechodnou záležitost.)

Zaměřím se nyní na pozvolnou erozi, kterou strana procházela v povolebním období. Paradoxně už na prvním oficiálním sněmu ZRS (jako politické strany) v dubnu 1995, se projevil jasné dezintegrační tendence uvnitř strany. Část delegátů vyčítala Luptákovi vstup do vlády a tím „zrazení“ původních ideálů. Řada z nich předčasně sněm opustila včetně prvního místopředsedy strany a poslance Kočnára a dvou dalších poslanců. (Kočnár později založil Sjedenocenou stranu práce, která se pokoušela ZRS neúspěšně konkurovat. Oba další poslanci si svůj postup rozmysleli a s Luptákem se dočasně usmířili.) Nicméně Luptákovi se podařilo situaci zvládnout a sněm jej potvrdil ve funkci. Podařilo se mu ustát i další útoky, když nyní už bývalý první místopředseda Kočnár zveřejnil informaci, že členové Ústřední rady ZRS (nejvyššího orgánu strany mezi sněmy) údajně zfalšovali asi 2 tisíce podpisů na petičních listinách, které

umožnily ZRS účastnit se v roce 1994 parlamentních voleb.⁴⁶ Podobně v prosinci 1995 zveřejnil deník Práce materiál kritizující účast ZRS ve vládní koalici a podřízenost HZDS, který dodali členové bratislavské městské organizace strany. Na Kočnárova obvinění Lupták reagoval podáním trestního oznámení na něj a bratislavskou městskou organizaci rozpustil. Poté se už neobnovila, a tak ZRS neměla (a nemá) v slovenském hlavním městě místní organizaci (ústředí ZRS bylo od jejího vzniku v Banské Bystrici). Těmito tvrdými opatřeními se Luptákovi podařilo zastavit na krátký čas další proces rozpadu strany (odchod řadových členů ovšem pokračoval). Současně se v podstatě jako model řízení ZRS prosadil tuhý centralismus.

Zastavení rozpadu strany nemělo vliv na postupnou ztrátu voličské podpory. Preference ZRS od jara roku 1995 zvolna padaly. V prosinci 1994 měla ZRS podle agentury Focus podporu ještě 6,9% voličů, v září 1995 došlo k poklesu na 3,9%, v únoru 1996 to bylo 5%, v dubnu 1996 4,3%, v listopadu 1996 3,7%, v září 1997 už jen 3,5%, v květnu 1998 3% a v srpnu téhož roku pak už pouhých 2%.⁴⁷ Byla to vcelku zákonitá reakce vzhledem ke složení elektorátu ZRS. Jeho očekávání se nenaplnila, což vedlo ke ztrátě důvěry v ZRS. Zklamání voličské banky ZRS se pokusilo využít několik subjektů s „dělnický“ znějícím názvem. Vedle Kočnárovy Sjednocené strany práce, aktivovala svoji činnost např. už dříve existující Strana dělníků Slovenska. Žádnému z nich se ale nepodařilo získat větší podporu.

Lupták, který si zřejmě někdy během roku 1996 uvědomil, že ZRS provádí sebelikvidační politiku ohrožující jeho existenci, sáhl ke zvláštnímu prostředku, který mu podle názoru slovenského politologa Grigorije Mesežnikova měl pomoci politicky přežít. Na Luptákův popud mluvčí ZRS Mazár založil bez vědomí poslaneckého klubu a orgánů strany nový politický subjekt s názvem Sjednocená dělnická strana, který měl stejnou zkratku jako ZRS. Lupták tím (podle Mesežnikova názoru) chtěl najít vhodný záchraný subjekt, do něhož by se mohl přesunout v případě zániku ZRS.⁴⁸

V průběhu let 1996 a 1997 zesilovala nespokojenost řadových členů strany. Provalily se skandály toho typu, že ZRS (kontrolující Fond národního majetku a ministerstvo privatizace) vyžaduje od nabyvatelů zprivatizovaného majetku úplatky za pomoc při prosazování privatizačních projektů. (Předseda Lupták přitom vytrvale prohlašoval, že je proti privatizaci, a všechny privatizační skandály jeho strana prošetřil.) Začíná se úplně rozpadat poslanecký klub sdružení. Jednotliví poslanci obviňovali předsedu strany a sebe navzájem z pochybných privatizačních machinací. Od začátku roku 1998 opouští poslanecký klub jeden poslanec za druhým. V polovině roku pak klub přestává existovat (z původních 13 v něm zbylo 7 poslanců, čímž jejich počet klesl pod vyžadovanou hranici).

Přes evidentně nízké preference Lupták vytrvale odmítal uvažovat o předvolební spolupráci s nějakým jiným politickým subjektem. Navíc ZRS sebevrazezně podpořilo diskriminační novelu volebního zákona, která fakticky zbavovala volební koalice jejich výhod, když pro každou stranu v koalici předepisovala povinnost dosáhnout 5% hlasů. V parlamentních volbách 1998 získalo ZRS pouze 1,3% hlasů. Jeho dnešní preference se pohybují pod hranicí jednoho procenta. Pokusy Luptáka oživit prvotní étos ZRS v pozici mimoparlamentní strany nenalezly větší odezvu.

3. 3. Programatika ZRS

Obsahová analýza programatiky ZRS je mimořádně zajímavá tematika. Důvodem není ani tak vliv, který by programy ZRS měly na voliče. (Z průzkumů veřejného mínění jasně vyplývalo, že

voliči „dělníků“ rozhodně nepatřili k těm, kdo by programy politických stran studovali. K tomu přispívá i to, že první ucelenější program sdružení byl vytvořen dosti narychlo až v polovině srpna 1994, tedy v době, kdy do parlamentních voleb chybělo pouhých šest týdnů.) Spíše tu jde o demonstraci myšlenkového světa této strany jako takové. V této podkapitole se budu věnovat dvěma klíčovými programovými dokumentům ZRS – volebním programům pro parlamentní volby 1994 a 1998. Především první z nich je mimořádně zajímavý, protože v podstatě věrně odráží původní radikalismus, se kterým „dělníci“ operovali před tím, než se dostali do kontaktu s vládní mocí. Druhý program pro rok 1998 má už trochu odlišný charakter a je na něm vidět vliv kontaktu ZRS s výkonnou mocí.

Na prvním místě je třeba k programu z roku 1994 říci, že není místy příliš souvislý a jsou to spíš výkřiky, které často postrádají smysl. Už vysvětlování, co ZRS vlastně je, zní neobvykle:

„ZRS je levicovou stranou práce, práce tvořivé, produktivní a společensky efektivní. Zárukou takové práce může být jen jednota morálně a pracovně poctivých lidí, dělníků a ostatních námezdních pracovníků, rolníků a živnostníků celého Slovenska, bez ohledu na jejich národnost, rozdílů v náboženském vyznání a vzdělanostní úrovni. Je to v zájmu celého Slovenska, upevňování jeho mezinárodní prestiže, politické, ekonomické a kulturní nezávislosti, v zájmu jeho trvalého a efektivního ekonomického, ekologického, kulturního a sociálně spravedlivého rozvoje.“

Místy je program ZRS vyloženě naivní: „*Hlavní směry vývoje Slovenské republiky je třeba přijmout jako zákon, který musí politické strany respektovat.*“ Nicméně z programu se dají vyvodit některé závěry. Především (a to potvrzuje vystupování Luptáka i před parlamentními volbami 1994) se ZRS považovalo za novou, morálně nepoznamenanou stranu (a to jí také vyneslo sympatie voličů). Ostatní politické subjekty bez rozdílu označovalo ZRS za egoistické a nadřazující své ambice nad zájmy národní a občanské. To je velmi důležité, protože imidž čisté strany ZRS po volbách rychle ztrácelo (viz výše pokles volebních preferencí). ZRS odsoudilo v programu velký hospodářský a morální úpadek, který na Slovensku probíhá. Použilo přitom klasický populistický aparát: „*Transformace vlastnických vztahů se redukuje především na využití zákonných a nezákonných forem osobního obohacení, využití či zneužití malé a velké privatizace.*“ Tendence k sociálnímu populismu se potom jasně objevuje ve formulacích jako „*transformace na Slovensku vyvolává nepřijatelnou diferenciaci společnosti. Plodí neoprávněné zbohatlíky a lidi žijící z vlastní práce vytlačuje na periferii chudoby a sociální odkázanosti.*“ Větou „*vyzýváme (...) dělníky, družstevníky, samostatné rolníky (...) aby svým hlasem odevzdaným (...) ve prospěch kandidátů naší strany vyjádřili svůj nesouhlas s dosavadním ekonomickým, politickým, morálním a sociálním vývojem*“ se pak jasně potvrzuje už několikrát zmíněný apel strany na protestní voliče.

ZRS neoznačovalo v programatice jako slovenští komunisté listopad 1989 za převrat (ve veřejných vystoupeních to ovšem předseda Lupták mnohokrát udělal). Jeho výhrady k polistopadovému vývoji byly ovšem zásadní. ZRS nabízelo, že odstraní takto vzniklé nedostatky. Ovšem jeho recepty jsou značně obecné. V oblasti ekonomiky jenom mlhavě chtělo „aby se upevňovala a rozvíjela ekonomická základna Slovenské republiky“. Přitom by si stát měl ponechat rozhodující vliv v ekonomice. Jednou z mála výjimek z nekonkrétních sociálních požadavků programu ZRS bylo odmítnutí zvýšení věkové hranice pro odchod do důchodu (u žen na 60 let a u mužů na 65 let). Je možno říci, že to byl takřka jediný bod programu, který se dělníkům za dobu účasti ve vládě skutečně podařilo dodržet.

O zahraničněpolitické části programu se dalo říci, že je naprosto nic neříkající. Evidentně se tu projevuje nezkušenost dělnického vedení. Sice je tu formulace naznačující orientaci ZRS na „integraci do politických, hospodářských a bezpečnostních struktur Evropy.“⁴⁹ Ovšem žádné podrobnosti o případném vstupu Slovenska do NATO nebo EU tu nejsou. (ZRS ovšem ve svých prohlášeních trvale zaujímal k oběma organizacím ostře negativní vztah.)

Volební program z roku 1998 je ve srovnání s předchozím dokumentem mnohem propracovanější a podrobnější. (Extrémním příkladem je jeden z bodů, věnovaný sociálním otázkám, kde je vznesen požadavek na „zvláštní řešení slev pro mladé rodiny při přepravě dětských kočárků“ v hromadných dopravních prostředcích.) Rovněž je ovšem možné konstatovat jistou schizofrenii programu, kdy některá jeho ustanovení vypadají, jako by ZRS čtyři roky působilo v opozici. Příkladem může být třeba ustanovení o přetrvávajícím nízkém právním vědomí, které se projevuje „porušováním právních norem na straně jedné a na straně druhé nedostatkem politické vůle rázně trestat podvody, korupci, neoprávněné obohacování, zneužívání pravomocí, vyhýbání se plnění povinností vůči státu“ (zvýrazněno autorem). Zvlášť kouzelně pak znějí body týkající se privatizace, kdy program konstatuje, že „v pokračující privatizaci (...) došlo k výraznému omezení formy privatizace veřejnou soutěží a neodůvodněně se rozšířila forma přímého prodeje. To se děje bez náležité transparentnosti a veřejné kontroly, bez dostatečného ověřování odborné způsobilosti nabyvatelů a zdrojů získání finančních prostředků (...)“. Ve chvíli, kdy reprezentanti ZRS stáli čtyři roky v čele dvou nejdůležitějších institucí zabývajících se privatizací (Fondu národního majetku a ministerstva privatizace), se dá hovořit snad jen o skleróze autorů programu. Charakteristické je také zdůrazňování omezeného vlivu ZRS na vládní politiku. Viz tvrzení, že „ZRS neochvějně vystupovalo proti nespravedlivé transformaci majetku (...) toto úsilí však mělo podporu jen 13 poslanců NR SR (poslanci ZRS – pozn. autora) a nemělo dostatečnou podporu a porozumění u opozičních, ale často ani u koaličních partnerů“. Jasně se tu projevuje snaha minimalizovat odpovědnost sdružení za kroky vládní koalice.⁵⁰

To, že ZRS byla přece jen ve vládě, si ovšem autoři také uvědomovali, takže značná část třístránkového úvodu programu je věnována vysvětlování důvodů, proč ZRS ve vládě vlastně zasedla. Z této obhajoby je zvláště pozoruhodný bod, jenž zdůrazňuje povinnost ZRS „napomáhat mladé SR ve všech oblastech života, především však jejímu přežití“ (zvýrazněno autorem), a to i navzdory nepřízní některých politických subjektů“. Z této formulace, která se v předchozím programu neobjevuje, je jasné cítit osvojení si myšlenky dělení Slováků na „dobré“ a „zlé“, jak to od vzniku nezávislého státu dělalo HZDS a SNS.

Mezi body programu, které upoutají, je možné zmínit v kapitole nazvané „upevňování státní disciplíny, demokracie a právního pořádku státu“ (v roce 1994 se tato kapitola nazývala „upevňování demokracie a právního státu“) cíl ZRS „dotvořit zákonný rámec ohraničující nezávislé postavení soudců v jejich rozhodovací pravomoci (...)“. V oblasti kultury je zajímavá podpora ZRS „zachování a rozvíjení lidového umění, pěveckých a tanečních folklórních souborů, lidových písní, tanců, krojů a zvyků“. To je dále rozvedeno v dalších třech bodech, přičemž nic jiného si podle programu zřejmě podporu nezaslouží, protože tím se program ZRS pro tuto oblast vyčerpává. V těchto ustanoveních se zřejmě odrazily nepříliš dobré vztahy předsedy Ľuptáka s řadou „moderních“ umělců (v programu z roku 1994 chce ZRS naproti tomu „odideologizovat“ kulturu a zpřístupnit kulturní hodnoty všem).

Charakteristický pro volební program '98 stejně jako pro ten z roku 1994 je velký důraz na

oblast bytové výstavby a zemědělství, kdy pro obě oblasti se slibuje zvýšení finančních toků oběma sektorům. V oblasti zahraniční politiky oproti roku 1994 ZRS svůj program zkonkretizovala (viz srovnání výše). Ve vztahu k NATO se program jednoznačně vyslovuje proti vstupu Slovenska do této organizace. Odůvodňuje se to tím, že „SR má uzavřené bilaterální smlouvy se sousedními státy, nemá žádné územní nároky vůči jiným státům, ve své historii nevedla a ani nemíni vést válku vůči žádnému státu“.⁵¹ Místo toho ZRS podporuje myšlenku neutrality SR. Vůči EU „ZRS z hlediska časového horizontu (10-12 let) apriori neodmítá možnost vstupu (...)“. Vstup ovšem podmiňuje referendem, „přičemž jen výsledky referenda bude strana ZRS respektovat“ (?) Jak dále konstatuje program (na základě svého časového odhadu možné doby vstupu), není třeba „věc eskalovat“.

Oba dva volební programy ZRS se v mnohém od sebe liší. První vznikl v podmínkách, kdy nikdo z vedení strany nepočítal s její participací na vládní moci. Výsledkem byla radikální kritika politiky prováděné všemi vládami a politickými stranami bez rozdílu.⁵² Program je přitom velmi obecný a nenabízí žádný koncept, jak populistické cíle v něm zakotvené splnit. Naproti tomu druhý program musel reagovat na účast ZRS ve vládní koalici. Pokusil se tento fakt obejít minimalizací odpovědnosti sdružení za činnost vládní moci, jakož i novou (byť v mnoha ohledech mírnější) kritikou panujícího stavu. Tento nový apel ale po čtyřleté kompromitaci vedoucích představitelů strany ve státních funkcích vyznívá dost nepřesvědčivě.

4. Politická relevance a budoucnost KSS a ZRS.

Při prediktivní analýze obou výše popisovaných subjektů se nejprve zaměřím na ZRS. ZRS prošlo zajímavým vývojem, kdy se z téměř klasické nátlakové skupiny přeměnila po určité době na politickou stranu. Co se týká typologického začlenění, „dělníky“ nelze označit za stranu, která by se dala zařadit do ideové rodiny komunistických stran. Dají se označit za krajně levicovou populisticko-egalitářskou formaci. Jejich schopnost oslovit a udržet protestní voličský potenciál se začala vytrácet v okamžiku, kdy vstoupili do Mečiarovy vlády. V podstatě tímto krokem „zradili“ cíle, pro něž vznikli. Lze předpokládat, že jejich politická existence jako relevantní strany by trvala podstatně déle, kdyby nepůsobili ve vládě, ale v opozici. Jejich koaliční potenciál, který se původně zdál jako zanedbatelný, se po volbách 1994 ukázal překvapivě vysoký. Současně ale dovedl ZRS k rychlé politické sebevraždě. Opořebením, kterému bylo vystaveno za čtyři roky ve vládě, dosáhlo takového stupně, že není pravděpodobné, že by se ještě někdy vrátilo (samostatně) do parlamentu. Sdružení se ukázalo stranou jednoho volebního období.⁵³ (Značné finanční prostředky, které ZRS zůstaly z doby pobytu ve vládě – jak o tom svědčí některé nákladné stranou pořádané akce – mu ovšem zajišťují možnost dlouhodobého přežívání na periferii slovenského politického spektra.) Jistý voličský potenciál, který by mohla v budoucnosti oslovit strana podobného charakteru jako ZRS, ovšem stále existuje.

Určitým specifickým slovenského stranického systému je to, že i strany s minimální voličskou podporou mohou získat parlamentní zastoupení. Prostředkem jim v průběhu 90. let byla předvolební koalice se silnějším partnerem, eventuálně umístění svých zástupců na jeho kandidátce. Např. co do výše volebních preferencí, stejně jako komunisté „silní“ slovenští zelení nebo sociální demokraté se v roce 1994 připojili ke koalici Společná volba, jejímž hlavním lídrem byla SDE, díky čemuž se dostali do parlamentu. Podobně postupovala v týchž volbách

bezvýznamná Rolnická strana Slovenska (RSS), která utvořila koalici s HZDS. Když se před volbami v roce 1998 změnil volební zákon tak, že diskriminoval koalice, dokázali se jak zelení, tak sociální demokraté prostřednictvím Slovenské demokratické koalice dopadům volebního zákona šikovně vyhnout a dostat se do parlamentu. Další strany (např. Křesťanskosociální unie) zvolily pro změnu cestu sloučení s jinou stranou.⁵⁴

Slovenští komunisté v tomhle ohledu tvoří výjimku. Jejich snaha po úplné změně politického systému je přivedla na slovenské politické scéně do izolace. Politika, kdy na jedné straně v jednom politickém projevu vyzývají některé levicové politické strany (kam řadí i HZDS!) k vytvoření společného bloku a na straně druhé v témže projevu na ně tvrdě útočí, zavání politickou schizofrenií.⁵⁵ Stejně tak je z prohlášení typu „bez komunistů levici na Slovensku nikdo nesjednotí“ cítit odtržení od politické reality.⁵⁶ Komunisté se svými sektářskými názory do značné míry sami uzavřeli v politickém ghettu, což s pravděpodobností hraničící s jistotou vylučuje předvolební spojení se všemi současnými slovenskými politickými stranami (s pochopitelnou výjimkou jiných stran krajní levice). Komunisté tak na základě výše uvedeného nedisponují na první pohled téměř žádným koaličním potenciálem. Totéž co o jejich koaličním potenciálu se dá z tohoto úhlu pohledu říci i o jejich vyděračském potenciálu. Jejich šance ovlivňovat slovenskou politiku je v dané chvíli mizivá.

Jiný náhled na problematiku koaličního a vyděračského potenciálu KSS ale získáme, když se zamyslíme nad možností, že by komunisté dokázali v budoucnu (ať už sami nebo ve spolupráci s jinou názorově blízkou stranou) překonat bariéru pro vstup do parlamentu. Přestože jsem v předchozím textu tuto možnost zpochybnil, není možné ji zcela vyloučit. Určitým signálem by mohly být komunální volby v roce 1998, kdy se v některých regionech projevil na místní úrovni fenomén spolupráce komunistů se ZRS. Vzájemnou koaliční spoluprací, případně samostatnou kandidaturou v nich dokázaly obě strany dosáhnout dohromady 3,5% poslaneckých mandátů. V některých okresech potom dosáhly až překvapivě dobrých výsledků (ve dvou východoslovenských okresech dokonce získaly více jak pětinu rozdělovaných zastupitelských křesel!). Jak konstatuje slovenský sociolog Vladimír Krivý „seskupení KSS a ZRS nedominuje v žádném okrese, v některých okresech především severovýchodního Slovenska má však početnou menšinu poslanců“.⁵⁷ I když se nedají výsledky komunálních voleb přeceňovat a už vůbec ne zobecňovat pro celostátní úroveň, mohou naznačit jisté možnosti, které by eventuálně mohla skýtat úzká spolupráce relativně ideově blízkých politických uskupení. V případě, že by se (čistě teoreticky) komunistům podařilo získat parlamentní zastoupení, prudce by stoupl jejich vyděračský potenciál. (Není navíc vyloučeno, že by se mohli dostat do podobné situace, v jaké bylo ZRS po volbách v roce 1994.)⁵⁸

Slovenská politická scéna zažila od roku 1994 řadu překvapivých změn, spojených s náhlým vzestupem nových politických stran – Sdružení dělníků Slovenska, Strana občanského porozumění, strana Smer – jež díky kombinaci výrazně populistické rétoriky a charismatického vůdce dokázaly rychle získat značnou oblibu. Jejich voličská podpora se ovšem brzy začala vytrácet. Komunisté jsou ovšem jiný případ. Při hodnocení vyhlídek komunistů do budoucna se přikláním ke stanovisku, že úspěch, který (samostatně) dokázaly dosáhnout tyto výše zmíněné strany u voličů, zůstane komunistům odepřen. Chybí jim jak výrazná populární osobnost, tak schopnost oslovit širší masy voličů mimo dnešní disciplinovanou, ale malou skupinu. Důležitý je dále fakt, že hlasy dnešních nespokojených voličů protestujících proti podobě dnešního režimu sbírají jiné strany než komunisté.

5. Otázka antisystémovosti a extrémismu ZRS a KSS

Při úvahách nad oběma stranami musí nevyhnutelně každého pozorovatele napadnout zapeklitá otázka o systémovosti nebo antisystémovosti obou stran, respektive to, jestli je lze klasifikovat jako strany extrémistické.⁵⁹ Jak konstatují čeští politologové Pavel Barša a Maxmilián Strmiska, za extrémní jsou označovány strany umístěné v krajních periferních sektorech určitým způsobem vymezeného politického prostoru. Logickým protějškem krajního postavení (extrémistické orientace) je v takovém kontextu pozice středová.⁶⁰ Pokud se tedy oprostíme od negativního vnímání slova extrémní a přijmeme tento koncept, lze bezesporu ZRS a KSS klasifikovat jako strany extrémistické. Krajní pozice, kterou zaujímaly a zaujímají v slovenském politickém spektru, to plně ospravedlňuje.

Odlišně je ovšem nutné nahlížet na problém jejich antisystémovosti. Pokud nepoužijeme běžně prováděné záměny termínů extrémistický a antisystémový, ukáže se nám nová perspektiva. Při působení v kterékoli stabilizované demokracii by se bezesporu dalo dojít k jednoznačnému závěru o antisystémovosti obou subjektů. Slovenské prostředí nestabilizované demokracie, se stále ještě se formující tváří politického režimu, ovšem nabádá k opatrnosti. Problém totiž vyplývá z existence dvou představ o podobě slovenského politického systému. První představu se snažila realizovat vládní koalice vedená Mečiarovým HZDS v letech 1994 – 1998 (časově lze ovšem zárodečnou podobu této představy vysledovat už dříve). Slovenská politoložka Soňa Szomolányi to nazývá jednoznačným uplatněním „tyranie většiny“ v podání vládní koalice (viz celá řada protiústavních kroků, nerespektování práv menšin, evidentní porušování některých základních občanských práv atd.).⁶¹ Cílem vládní koalice bylo nastolení neliberálního režimu s výhledem na jeho budoucí přeměnu na režim autoritativní. Druhou představu o podobě politického režimu pak reprezentují podle jejího názoru strany současně vládní koalice. Ty se hlásí ke stabilní parlamentní demokracii, která by se blížila západoevropskému vzoru a respektuje základní pravidla ústavního právního státu.

Značná část slovenských politologů i opiniotvorných médií se dnes ztotožňuje s tímto dělením politických stran na dva tábory podle toho, jaký politický systém chtějí prosadit.⁶² Přestože se osobně zcela neshodují s touto příliš vyhraněnou kategorizací, která vedla např. k zavedení neobvyklé terminologie „standardní“ a „nestandardní“ politická strana, lze souhlasit s odlišností představ obou táborů o podobě politického režimu.⁶³

Za antisystémové se obecně považují ty strany, které delegitimizujícím způsobem působí v rámci dané soustavy, zpochybňují systém-režim a podlamují jeho podporu. Nesdílejí přitom hodnoty politického řádu, v němž operují.⁶⁴ Ve slovenských podmínkách zápasu o výslednou podobu politického režimu je velmi nesnadné klasifikovat „systémovost“ jednotlivých politických formací. Asi nejradikálněji řeší tento problém Szomolányi. Všechny strany vládní koalice v letech 1994 – 1998 (HZDS, SNS i ZRS) označuje za antisystémové. Je ovšem velmi odvážné o stranách, které jsou čtyři roky u moci, ve volbách získají téměř polovinu voličských hlasů (1994), napsat podobné hodnocení.⁶⁵ V podmínkách vývoje Slovenska po roce 1994 a ve směřování k politickému režimu, jaký se snažila bývalá Mečiarova vládní koalice zavést, se ZRS chovalo zcela „prosystemově“. Sdružení se během svého působení ve vládě většinou ztotožňovalo s budováním takového politického režimu, jaký prosazovalo HZDS. Z tohoto pohledu nebylo ZRS antisystémovou politickou stranou. Dá se předpokládat, že KSS by se za analogických okolností chovala pravděpodobně obdobně.

Poznámky:

1. Tito dva politici byli původně zaměstnanci předlistopadového Ústavu marxismu-leninismu, který v daných podmínkách pod vedením tehdejšího ředitele Viliama Plevzy poskytoval až překvapivě dobré podmínky pro rozvíjení reformního myšlení.
2. Po mimořádném sjezdu KSS v prosinci 1989 z 93 členů starého Ústředního výboru pouze tři zasedli i v novém ÚV.
3. Viz Maňák, J.: Čistky v Komunistické straně Československa 1969 – 1970, Praha 1997, s. 58.
4. Tamtéž s. 117.
5. Viz vyhlášení platformy Komunistické obnovy KSS, In Pravda 4. září 1990, s. 7.
6. Tamtéž s. 7.
7. Viz Pravda 18. 4. 1991, s. 2.
8. Viz Smena 7. 2. 1992, s. 2.
9. Viz Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1993, Bratislava 1993, s. 487 a 488.
10. Viz Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1995, Bratislava 1998, s. 505; Bútora, M./Mesežnikov, G./Bútorová, Z. (ed.): Kto? Prečo? Ako? Slovenské voľby '98, Bratislava 1999, s. 305.
11. Viz Pravda 14. 12. 1993, s. 2.
12. Předseda KSS a předseda ÚV KSS jsou dvě různé funkce ve struktuře strany, které zpravidla nejsou zastávány jednou a tou samou osobou.
13. Viz Úsvit č. 20/1999.
14. Osobní rozhovor autora s ústředním tajemníkem 10. ledna 2000.
15. Dále jen poznamenal, že SDL nechce, aby v příštích volbách došlo ke konfrontaci v levé části politického spektra (viz Budování státu č. 7/1996).
16. Viz Krivý, V.: Čo prezrádzajú volebné výsledky? Parlamentné voľby 1992 – 1998, s. 123. V souvislosti s porovnáváním volebních výsledků je ovšem nutno upozornit na skutečnost, že procentuelní uvádění výsledků ne zcela zachycuje rozmístění komunistických voličů. Např. v „městském“ okrese Bratislava II, kde volilo v parlamentních volbách 1998 přes 76 tisíc voličů, dostali komunisté přes tisíc hlasů, tj. jen o dvě stě méně než v týchž volbách ve „venkovském“ okrese Svidník. (V tomto okrese ovšem volilo jen něco přes 19 tisíc lidí.) Při uvádění absolutních cifér hlasů pro komunisty se tedy obrázek o voličské podpoře KSS mírně mění, což ale nemá zásadní vliv na závěry, které jsou v textu vyvozeny (údaje převzaty z volebních stránek Slovenského statistického úřadu <http://www.volby.statistics.sk>)
17. Viz Krivý, V./Feglová, V./Balko, D.: Slovensko a jeho regiony, Bratislava 1996, s. 129.
18. Ve volbách do slovenského parlamentu v roce 1992 získali komunisté asi 23 300 hlasů, v roce 1994 přibližně 78 400 a v roce 1998 přes 94 000 hlasů (viz Krivý, V.: Čo prezrádzajú volebné výsledky?, Bratislava 1999, s. 18).
19. Viz prohlášení ústředního výboru KSSS ze 13. 11. 1999.
20. Viz např. rozhovor s předsedou strany Ševcem v Úsvitu č. 1/2000, s. 1.
21. Viz Vnitrostranický zpravodaj KSS č. 1/2000, s. 1.
22. Velmi zajímavý je v tomto ohledu rozhovor s Jozefem Ševcem, uveřejněný v on-line Novém slovu č. 40/1999, viz <http://www.noveslovo.sk/shostom.html>
23. Viz teze dokumentu „Další rozvoj Slovenské republiky ve smyslu programu Komunistické strany Slovenska – Slovensko bude patřit občanům“, In: Úsvit č. 1/2000, s. 5.
24. Viz Program KSS schválený I. sjezdem KSS 15. května 1994 v Levicích, s. 7.
25. Tamtéž s. 7.
26. Viz Úsvit č. 24/25/1999, s. 13.
27. Viz „Další rozvoj Slovenské republiky ve smyslu programu Komunistické strany Slovenska – Slovensko bude patřit občanům“, In: Úsvit č. 1/2000, s. 5.
28. Tamtéž s. 5.
29. Tamtéž s. 5.
30. Program KSS schválený I. sjezdem KSS 15. května 1994 v Levicích, s. 10.

31. Tamtéž s. 12.
32. O okolnostech svého vyloučení a znovupřijetí se Lupták vyjadřoval značně nejasně a dnes je v podstatě nemožné je objektivně ocenit (k tomu viz rozhovor s ním v Pravdě 26. května 1990, s. 3).
33. Viz Pravda 4. dubna 1991, s. 2.
34. Viz vyjádření Jána Luptáka pro Pravdu 10. prosince 1991, s. 5.
35. Viz Pravda 6. ledna 1992 s. 3.
36. Rozhovory Weisse s Mečiarom o vytvoření koaliční vlády v létě 1992 sice neuspěly, ale vzhledem k nedostatečné politické podpoře jednobarevného Mečiarova kabinetu, tato varianta spolu s možností předčasných voleb patřila k nejdiskutovanějším politickým tématům v prvním roce existence samostatné Slovenské republiky.
37. Viz Pravda 22. září 1993, s. 2.
38. I když referendum v říjnu 1994 skončilo neúspěchem (pro nízkou účast občanů), pomohla tato populistická akce ZRS v předvolební kampani.
39. V komunálních volbách v listopadu 1994, které se konaly jen několik týdnů po triumfu strany v parlamentních volbách, strana získala jen 501 mandátů, tj. ani ne 1,5%. Vysvětlit se to dá nedostatkem vhodných osobností na obecní úrovni a malou schopností organizovat na místní úrovni volební kampaň.
40. Viz Lid'ák, J., Koganová, V., Leška, D.: Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989, Bratislava 1999, s. 70.
41. Pečinka, P.: Pod rudou vlajkou proti KSČ, Brno 1999, s. 101 – 102.
42. Viz výzkum Metodickovýskumného kabinetu Slovenského rozhlasu. Převzato z Lid'ák, J., Koganová, V., Leška, D.: Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989, Bratislava 1999, s. 71.
43. Viz Krivý, V./Feglová, V./Balko, D.: Slovensko a jeho regiony, Bratislava 1996, s. 108, 115, 129 a 381.
44. Poslední zmiňovaný požadavek se vztahoval asi na 15 objektů, které do února 1948 sloužily dělníkům, poté byly znárodněny, ale restituční zákony se na ně nevztahovaly.
45. Viz Leška, M.: Mečiar a mečiarismus, Bratislava 1997, s. 124.
46. Viz Budování státu, č. 6/1995 s. 14.
47. Převzato Bútorová, Z.: Verejná mienka: Bútora, M. (ed.): Slovensko 1996: Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997, Bratislava 1996, s. 347 a Gyarfášová, O./Kúška, M.: Vývoj volebných preferencií a analýza volebného správania, in: Bútora, M./Mesežnikov, G./Bútorová, Z. (ed.): Kto? Prečo? Ako? Slovenské voľby '98 s. 263.
48. Viz Mesežnikov, G.: Vnútropolitický vývoj a politická scéna, in: Bútora, M. (ed.): Slovensko 1996: Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997, Bratislava 1996, s. 29.
49. Viz podrobně Volební program ZRS 1994.
50. Nejde přitom jen o záležitost programu. Ján Lupták tento fakt opakovaně zdůrazňoval ve svých veřejných vystoupeních.
51. ZRS nepovažuje válečný slovenský stát za předchůdce dnešní Slovenské republiky. Z tohoto úhlu pohledu je nutné tuto formulaci číst.
52. Mluví se tu tak např. o zabránění šíření nacionalistických projevů, narušujících národnostní snášenlivost. To při pozdější společné účasti ZRS a SNS ve stejné vládě muselo vyznívat paradoxně.
53. Šanci na úspěch zřejmě nemají pokusy, které inicioval během roku 2000 bývalý první místopředseda Kočnár. Ten založil s dalšími bývalými i současnými členy ZRS platformu za obrodu strany.
54. Křesťanskosociální unie se sloučila se SNS, RSS (která se propojila s jinou zemědělskou stranou) s HZDS atd.
55. Viz projev předsedy Ševce na bratislavské demonstraci k desátému výročí 17. listopadu, In: Úsvit č. 23/1999 (<http://www.jhm.sk/usvit/Usv9923.htm>)
56. Tamtéž.
57. Viz Krivý, V.: Výsledky volieb v rokoch 1998 a 1999, In: Mesežnikov, G./Ivanyšyn, M.: Slovensko 1998 – 1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 1999, s. 132.
58. Vzhledem k současnému rozdělení slovenského stranického systému na dva bloky (HZDS, SNS versus strany dnešní vládní koalice) by bylo teoreticky možné, že by komunisté získali značně vý-

- hodnou pozici. Je možné, že strany dnešní parlamentní opozice by přistoupily na spolupráci s komunisty, kteří by zřejmě svůj dlouhodobý cíl, tj. nastolení socialistické společnosti, odsunuli na pozdější dobu. Tím by se mohla teorie o poměrně značném koaličním potenciálu KSS potvrdit. V případě, že by ani podpora komunistů nepostačovala HZDS a SNS k vytvoření vládní většiny, rozšířili by komunisté alespoň jejich vyděračský potenciál. V každém případě ale jde jen o teoretické úvahy, u nichž není pravděpodobné, že by se v dohledné době naplnily.
59. Přes rozdíly mezi ZRS a KSS, které byly v této stati ukázány, lze pro potřebu zhodnocení jejich antisystémovosti a extrémismu připustit jisté zjednodušení, které dovozuje pohlížet na tyto dva termíny pro oba subjekty zaměnitelně.
 60. Viz Barša, P./Strmiska, M.: Horror extremi – k pojetí antisystémových stran a extrémismu, In: *Politologický časopis* 1/1997, s. 83.
 61. Viz Szomolányi, S.: Aký režim sa vynára na Slovensku, In: Szomolányi, S.: *Slovensko: problémy konsolidácie demokracie*, Bratislava 1997, s. 7 – 25.
 62. Viz např. Mesežnikov, G.: Volby 1998 a vývoj systému politických stran, In: Bútorá, M., Mesežnikov, G., Bútorová, Z.: *Kto? Prečo? Ako? – Slovenské voľby '98*, Bratislava 1998, s. 37 – 49.
 63. Přitom ovšem je třeba připomenout, že některé faktické kroky Dzurindovy vládní koalice po volbách měly v řadě oblastí analogii s tolik kritizovanou předchozí érou (rozdělování postů ve státní správě od nejnižší po nejvyšší úroveň podle stranického klíče, uplatňování majoritních praktik podobných předchozí „tyranii většiny“, budování klientelistických sítí atd.). Ani v ústavněprávní oblasti nebyly některé činy vládní koalice zcela nesporné (viz zrušení amnestie vyhlášené premiérem Mečiarom v roce 1998 novým předsedou vlády Dzurindou).
 64. Viz Barša, P./Strmiska, M.: Horror extremi – k pojetí antisystémových stran a extrémismu, In: *Politologický časopis* 1/1997, s. 84.
 65. Viz Szomolányi, S.: Bez zápasu a kompromisov to nepôjde ani na Slovensku, In: *OS* 4/1998, s. 42 – 44.

Summary:

The Radical Left in Slovak Politics (Communist Party and Slovak Worker's Front)

This article describes the two most important political parties of the Slovak extreme left – The Communist Party of Slovakia (KSS) and The Slovak Worker's Front (ZRS). KSS was recruited from the members of the old communist party that didn't agree with the party's transformation into the western type of a social-democratic party. Yet in the elections of 1992, 14,7% voters preferred a newly-formed Party of Democratic Left (SDL) and the old orthodox communist stream emerged out of the elections unsuccessful (0,76%). KSS remained a non-parliamentary political party with approximately 3 % of voters' support .

In 1992, deputy SDL Ján Lupták initiated founding of ZRS. His aim was to defend worker's interests. In 1994, Lupták transformed the originally civic association into a political party. ZRS with its populist program took over part of the SDL voters and won 13 of 150 mandates in the parliamentary elections (1994). Until 1998, it had been an ally of Mečiar's Movement for democratic Slovakia (HZDS) in the government coalition. ZRS is nowadays a non-parliamentary party with only 1% of support.